

Josip Wester:

V Aškerčevem rojstnem kraju.

Popotnik, ki se voziš po železni cesti z Zidanega mostu proti Celju, ali se takrat spominjaš, da se pelješ mimo rojstne vasi pesnika „balad in romanc“, našega Gorazda, ki smo ga letos solnčnega junijevega popoldneva spremili k večnemu počitku?

Učili smo se nekdam in še učimo v šoli, da se je Aškerc rodil na Globokem, v vasi blizu Sv. Marjete pri Rimskih Toplicah. Res je tako; sicer pa je širšim krogom malo znanega o tej lepi pokrajini, še manj pa o rodovini in o prvih mladostnih letih Aškerčevih. Vemo ime kraja, a pokrajine same ne poznamo. Tisoč in tisoč naših rojakov se vozi vsako leto po tem delu Savinjske doline in koliko tujcev Slovanov, ki pohitevajo s severa doli na solnčni jug, potuje tod po tej prometni progi, ne da bi se zavedali, da jih nese brzec tik sela, kjer je bil rojen eden najodličnejših slovenskih pesnikov, epik, čigar ime je poleg Prešerna najbolj znano med slovanskimi rodovi in čigar pesmi čita lahko v svojem jeziku i Čeh i Poljak i Rus i Nemeč i Šved, da ne omenim Hrvatov, Srbov in Bolgarov...

Kakor me je družilo z rajnim pesnikom osebno znanje in mi je ugajala njegova izredno krepka in odločna moška individualnost, ki ni poznala licemerstva in ni trpela omlednega ali praznega besedičenja, kakor je žal v naših družbah često navadno, tako me je večkrat mikalo spoznati njegov rojstni kraj in njegove domače ljudi, ki je o njih mimogrede včasih kaj spomnil. Vedel sem, da mu je pred dvema letoma umrl oče kot starič sivih las, povedal je včasih kaj o svojih dveh bratih in o stari teti in o sestri, ki je nedavno umrla v Ljubljani; a vse to me takrat ni toliko zanimalo. Deset let sva si bila dobra znanca; pred leti sva vsak večer sedevala za isto mizo v mali družbi, često tudi sama, in se pozno v noč — to se pravi pozno za Aškerca — do poldesetih zvečer pogovarjala o tem in onem, o dnevnih dogodkih in literarnih stvarih. Koliko njegovih zanimivih dožitkov in odkritih besed, mnenj in sodb bi si bil lahko zapomnil in zabeležil, če bi bil zdaleka slutil, da bo treba za tem krepkim možem, ki je kljub svoji godrnjivosti vendar tako rad živel in življenje ljubil, tako kmalu pisati posmrtnice! Tedaj pa, ko sem ga zadnjič obiskal, ležečega že v nezavesti, in še bolj, ko sem se pri pogrebu seznanil z njegovima bratoma in postarno teto Agato, ki je na prvi

pogled napravila name nenavaden, rekel bi, tajinstven vtisk, sem sklenil, da se o prvi ugodni priliki popeljem v njegov rojstni kraj.

In res, prvi prosti dan letošnjih počitnic — bila je nedelja — sem se odpeljal iz Ljubljane proti „zeleni“ Štajerski po tisti progi, ki jo tako zanimivo opisuje Erjavec v svojem potopisu „Ena noč na Kumu“, le, da se jaz nisem odpeljal v popoldanski vročini, kakor sta bila to storila Erjavec in njegov prijatelj, ampak še v jutranjem hladu, in da nisem izstopil v Trbovljah, prvi postaji na štajerskih tleh, ampak sem se peljal — rekel bi, proti svojemu načrtu — kar dalje, do koder mi je kazal vozni listek, ki sem ga bil kupil sicer do Rimskih Toplic, a se je glasil do Laškega trga. Tudi prav. Ker mi je bilo dovolj časa, da svoj izlet lahko podaljšam tudi severno od Aškerčeve ožje domovine, čeprav sem bil namenjen vso to pot, ki znaša od Laškega do Zidanega mosta kakih 16 kilometrov, peš prehoditi, sem bil že pred 10. uro v Laškem trgu, baš ko so ljudje hiteli v cerkev k maši, pa ne v župno cerkev, ampak v nižje dole na levem bregu Savinje stoječo staro cerkvico Marija Gradec. Dokaj več zanimivega ve Orožen v svoji zgodovinski knjigi „Das Dekanat Tüffer“ povedati o Laškem in okolici, kakor sem mogel jaz vsega tega videti. Pač sem vprašal kmetiča, kje leži vas Debro, ki mi jo je seveda rad pokazal. Zanimivo ime, ki je dalo brez dvoma osnovo nemškemu imenu „Tüffer“.

Nato sem krenil po cesti na levem bregu Savinje proti Gradcu; v starodavni cerkvici, lepo okrašeni z rdečimi nagelji in vrtnicami, bršljinom in drugim zelenjem, se je služila baš služba božja. Visok, čvrsto zidan stolp in zidovje krog cerkve in že lega sama priča, da je bil tu nekdanj utrjen tabor, ime, ki je ohranjeno povsod po slovenskem ozemlju; celo v nemškem Frohnleiten nad Nemškim Gradcem pravijo staremu mestnemu gradu Taber.

Cesta zavije na levo proč od Savinje, jaz pa krenem nizdolu po stezi, ki se čim dalje bolj zožuje, dokler se na rečnem ovinku pri Modriču ne izgubi na savinjskem produ. Tu opazim na drugem bregu čoln in kmalu priklidem iz hiše nasproti brodnika, ki me predroži na desni breg. Po zložni cesti sem korakal dalje mimo Udmata in Selc; solnce je soparno pripekalo in naravno je, da me je bistra Savinja izvabila za nekaj časa v svoje hladilne valčke. —

Ni še zvonilo poldan, ko sem prispel v lično vas Sv. Marjeto; zdaj sem se čutil v Aškerčevi domovini, ne da bi prav vedel, kje je Globoko in kje so Senožeti, kjer bivata njegov brat Miha in teta

Agata. Tu pri krstnem kamenu sv. Marjete je bil krščen še istega dne, kakor je bil rojen, 9. januarja 1856 —; v tej šoli se je učil brati in pisati in v tej cerkvi je v poznejši dobi kot provizor opravljal leto in dan duhovske posle.

Odzvonilo je poldan. V gostilni sem poizvedel o Senožetih. Skoz okno so mi pokazali gor nad Toplicami na strmem pobočju malo selo z nekaterimi strehami, češ, tam gori so Senožeti, tam gori osebenjkuje brat Miha, malo niže doli pa ima „teta Ajka“ svoje posestvo in svojo hišo. Tako sem zvedel smer, kam naj se obrnem, in prav nič me ni motilo, da sem našel na špeciální karti zabeleženo na istem kraju ime „Seneče“. Pa ne, da bi bila to „fone tična“ pisava!

Izpred gostilne se obrnem po cesti proti jugu; čez četrto ure dospem do Toplic in pridem v moderno kultivirani svet: cesta se izpremeni v gladko, z drobnim peskom posuto pot, gozd v senčnat gaj, preprežen z belimi stezami, in pot mi zapre visoka gosposka stavba, kopališko poslopje z daleč vidnim napisom „Gott segne das Bad“. Že sem menil, da sem zašel, kar mi pove možak domačin, da hodim pravo pot, če hočem na Senožeti; samo skoz grajsko vežo mi je bilo treba iti in še malo po ovinkih skoz kopališki park in zopet sem bil v preprosti naravi med senčnatim bukovjem. Pot, razdrapan kolovoz, me vodi venomer navkreber. Kmalu pridem iz gozda na senožet; še malce hoda po stezi in že stojim pred zidano hišico, z opeko krito. Na široko in gosto razpeljana brajda z bujnim trsovim listjem senči hišo od spredaj. Krog in krog vlada svečan nedeljski mir; le voda, ki žubori po žlebu v korito, moti to tišino in kokoši, ki grebejo in se otepajo po prahu pod napuščem, pričajo, da hiša ni zapuščena, dasi je zaprta in ni nikogar nikjer videti.

Pač, tam v travi je zleknjena ženska, ki dremlje. Moje stopinje jo predramijo; dvigne se, pomane si oči in prijazno mi zažmiri naproti postarna ženica. „Dober dan! Kje je dom Antona Aškerca?“ jo vprašam. „Tale hiša tukajle je,“ mi odvrne; „pa tukaj »gospod« niso bili rojeni; tamle doli na Globokem je bil njih prvi dom,“ in pokaže mi selo globoko v dolini. Le par streh je bilo videti izmed gostega sadnega drevja.

Zdaj prisedem tudi jaz na trato in začela sva pomenek. Pravila mi je, da je že iz mlada pri hiši, da je dobro poznala Antona, saj sta krave vkup pasla. „Kako vesel deček je bil to! Vedno si je kaj novega smešnega izmislil, da smo se mu vsi od srca smejali; vsi smo ga imeli radi. In tudi pozneje, ko je bil študent in je domov

prihajal, se je rad z nami pogovarjal in nam veliko učenega povedal.“

Izmed vseh otrok — živita le dva brata, sestra je lani v Ljubljani umrla — je bil edini Anton rojen v očetovi hiši na Globokem. Do svojega tretjega leta je bil tam doli; nato pa se je oče preselil na Senožeti k svoji sestri Agati. Posestvo s hišico vred so mu bili prodali; slabo je znal gospodariti in kar je dobil denarja, je vsega znosil v — loterijo. Vendar posestvo ni prišlo v tuje roke; kupila ga je teta Agata, lastnica hiše na Senožetih, ki ima tako še sedaj dva „grunta“ in velja v tem okraju za jako premožno ženico. Rodovina torej se je okoli l. 1860. preselila na Senožeti; tu je bil oče osebenjek na sestrinem posestvu, dočim je sestra poleti bivala doli v Toplicah, kjer je imela lepo službo kopališčarice, ki ji je tekom 50 let, kar je imela opraviti z bogatimi tujci v Toplicah, prinesla gotovo lepe denarce v hranilnico. Dekla Cila — tako je ime moji znanki — je zatrdila, da imajo „teta Ajka“ shranjenih veliko tisočakov, samo da ne more nihče izvedeti, koliko jih je.

In dalje mi je pravila o rajni materi, ki ji je bilo tudi Agata ime; prej pa se je pisala za Knezovo. Revica je umrla še mlada, nekaj nad trideset let stara; pljuča so se ji bila užgala in v nekaterih dneh je bilo po njej. „Nikdar še nisem videla nobenega otroka tako bridko jokati“, je dostavila, „kakor je jokal Anton, ko so mu mati umrli. Tam-le za hišnim voglom se je skrila in tako neznansko ihtel, da ga nismo mogli potolažiti. Dober otrok je bil!“

Ker ga v šolah oče ni mogel vzdrževati, ga je podpirala teta; pa tudi sam si je pomagal s tem, da je druge poučeval. Očeta je imel jako rad; pošiljal mu je redno mesečno podporo; zadnja leta po deset goldinarjev na mesec, tako da stari mož ni trpel pomanjkanja. Pred dvema letoma — bilo je na Jurjev teden — ga je vzela smrt, 85 let starega.

In Cila mi je pravila, kaj ji je pripovedovala teta Agata o pogrebu rajnega Antona: „Kaj takega še niso videli na svetu. Toliko ljudi je bilo, da ni bilo ne konca ne kraja, in konji so peljali krsto v steklenem vozu. Gospodje so bili vsi v črno oblečeni in so imeli na glavi visoke, svetle kape; nekateri v rdečih srajcah pa so stopali kakor vojaki. In luči so gorele po ulicah pri belem dnevu. — Škoda, da tete ni doma! Šli so že zjutraj k maši in najbrž ostanejo doli tudi pri večernicah. Kar tukaj počakajte, do štirih gotovo pridejo! Vam bodo dali tepkovca piti, pet let starega. Ga ne dajo vsakemu“.

Zdaj mi je bilo še bolj žal, da nisem našel tete doma. Čakati nisem utegnil. Krenem navkreber po senožeti mimo zapuščenega vinograda in hitim proti prvi hiši, ki jo opazim. Pridem za hišo in tam najdem brata Miha, sedečega pod tepko in pestujočega otroka, dveletnega Tončka. Ne da bi ga bil prosil, se mi prijazno ponudi, da me spremi na Globoko in potem na Zidani most do brata Janeza.

Medtem, ko se je šel praznje oblačit, sem razgledoval pokrajino. Senožeti leže na položni rebri pod strmim Stražnikom sicer ne bogve kako visoko, mogoče kakih 450 *m* nad morjem, torej več ko 200 *m* nad Savinjo, ki teče doli po tesni dolini. A pogled s tega sela, ki nima več kot tri gospodarje, je nekaj nenavadno lepega. Doli v globeli šumi sinja reka; ob njej se vije bela cesta, ki veže Posavje s starodavnim Celjem, na drugem bregu Savinje pa prometa bogata železniška proga. Kjer se dolina malo razširi, stoji župna vas Sv. Marjeta z belo cerkvijo in na strmem obronku zraven nova cerkvica Marija Lurd; na drugi strani pa železniška postaja in tik pod Senožetmi staroslavne Rimske Toplice, ki so jih baje zasledili psi, ko je neki rimski cesar peljal tod svojo vojsko; toliko časa so psi grebli zemljo, da so izgrebli gorki vir, ki izleči vsakovrstne bolezni. Stara rimska cesta je peljala bojda prek Senožeti. — Pogled na okrog sicer ni dalekosežen, a vendar nudi očem krepke obrise hribovja, ki se tod okoli grmadi in čredi, s cerkvicami po vrhovih. Sami svetniki in svetnice so si tu v okolici izbrali svoje domove: na desni od Savinje se vrsté Sv. Mihael, Sv. Katarina, Sv. Krištof, Sv. Jedert in Sv. Štefan, na levi pa Sv. Miklavž in Sv. Koloman in dalje v ozadju Sv. Lenart in Sv. Lovrenc, celo s Kranjskega sèm zre Sv. Katarina nad Radečami, nad vsemi pa prvači Sveti Kum s cerkvama sv. Jošta in sv. Neže, najlepša božja pot na Dolenjskem.

Kdo bi mogel dognati, kako vse je rojstni kraj s to pisano okolico vplival na dovtetno dušo malega dečka, ki je hodil sleherni dan v šolo doli k Sv. Marjeti skoz Toplice, kjer je poleti srečaval tuje ljudi s tujo govorico in tujimi običaji! In tam na oni plati železna cesta, ki veže evropski jug in sever; sredi po strugi pa savinjski plovci na splavih, plaveči les iz domačih gozdov po Savinji in Savi dol na Srbsko in še dalje po Donavi na Rumunsko, Bolgarsko, nekdam celò „tja dol v Turčijo glóboko“ — ali niso taki vtiski budili v nadarjenem dečku fantazije, ki se je pozneje v mladeniču in možu raznetila v pesniško silo, hrepenečo vèn iz tesnega obzorja domače zemlje? Vsaj toliko je gotovo, da na mlado dušo mogočno vplivajo odnošaji, v katerih preživi mladostna leta, in da vtiski,

ki jih nudi narava in opazovanje tujih ljudi, niso zadnji, ki dajejo pravec nadaljnemu duševnemu razvoju razboritega človeka. Vrhutega mu je znal oče veseljak veliko pripovedovati o dogodkih doma in po svetu. Rajnki sam mi je pravil, da je dokaj motivov za balade slišal iz ust svojega očeta, n. pr. Mejnik, Godčeva balada, Svatba v Logeh, Skala v Savinji, itd. Vsekakor je vladalo tu gori na Senožetih svobodno, pastirsko življenje z jasnim obzorjem in prostim pogledom v svet, dočim je na Globokem svet stisnjen v soparno sotesko: tu gori je zrastel epik, tam doli bil bi postal lirik . . .

Z Mihom sva odšla po rebri navzdol; še enkrat sem se oglasil pri Cili, da sva se poslovila. Tete Agate še ni bilo doma; pač pa sva jo morala z Mihom srečati, če drugje ne, pa v gostilni pri Jurju pod Toplicami. Nisva dolgo sedela za mizo pri Jurju, kar vstopi drobna ženica, majhne, koščene postave. Takoj me je spoznala, da sem tisti, ki sem jo bil pri pogrebu ogovoril. Čudna ženica to! Šteje petinsedemdeset let svoje dobe, pa je še živahna in bistra kakor ženska v najboljših letih. Poteze na obrazu so ostro izrazite, pogled prodirajoč, oči se temno svetlikajo, nekaj tajinstveno zagonetnega je v njenem bistvu. Dasi je bila nedelja in je bila teta Agata pri dvojnem cerkvenem opravilu, vendar njena obleka ni bila posebno prazniška, celo luknje je imel njen jopič in ruta je že izgubila pravo barvo. Nihče bi ji ne prisodil, da je to tista Agata, ki je stregla toliko let visoki gospodi in ki hrani doma hranilne knjižice z visokimi vsotami. Včasih si neki natakne črevlje rajnega moža in obleče njegovo oguljeno suktnjo, češ, da je tako najbolj varna pred nadležneži in berači. — Vsa vzneta mi je pripovedovala o „gospodu“, kako mu je pošiljala podpore v Celje in Maribor, kako je ona priredila vse za njegovo novo mašo — najlepši in največji kozolec pri Sv. Marjeti si je bila izbrala v ta namen —, kako lepa pisma da ji je pisal; posebno enega ne more pozabiti, v katerem ji vošči h godu in je v njem narisal drevo s ptičkami na vejah, češ: Tako naj Vam ptički ob godu žvrgolé in prepevajo! „Dober človek je bil naš Anton! Za praznike mi je iz Ljubljane zmeraj poslal steklenico najboljšega vina!“ Tako je pripovedovala o njem le dobro. — Pripomniti moram kar tu, da mi o rajnem ni rekel nobeden njegovih sorodnikov niti najmanjše žal besede, dasi vedó, da se je bil duhovskemu poklicu docela odpovedal. Taka je pieteta preprostega človeka!

Po novem betonskem mostu sva prišla z Mihom do železniške postaje in odtod ob progi dalje na Globoko. To ni vas, selo je, ki šteje dvoje ali troje hiš, tik ob železniški progi na desni, če se

pripelješ od Zidanega mosta. Svet je tu malo napet in na gornjem robu, kjer se pričinja gozd, tiči, med košatim sadnim drevjem skrita, Aškerčeva rojstna koča. Koča je, ne hiša; na pol razpadla, postavljena tja na breg tako, da je v levem, više ležečem koncu vhod v kočo, v spodnjem pa je, ker breg pada, toliko prostora, da so vanj naredili klet. Streha je s slamo krita, na spodnjem koncu je prislonjena k zatrepu manjša streha, sloneča na lesenih stebrih, prazni prostor pod to streho služi za svisli, kjer si je bil rajni oče naredil kamrico. Pod napuščem pa stoji še lesena stiskalnica, ki so jo rabili v prejšnjih dobrih časih, ko je še rodil vinograd, zasajen tik za kočo. Zdaj je vse zapuščeno: vinograd, vrt in koča. Nihče ne stanuje v njej in vsakemu je vhod prost. Še nekaj let in — Aškerčevega rojstnega doma ne bo več, če se ga prej kdo ne usmili, da ga reši razpada in pozabnosti. Skoz vrata vstopiš v ozko temno lopo; odtod je vhod v zakajeno kuhinjico, na desno pa v izbo z dvema oknoma, da ne rečem, linama. In iz izbe stopiš lahko še v tisto kamrico, ki si jo je bil oče na svislih opazil, da je imel v njej svojo posteljo.

Tak torej je dom enega naših prvih pesnikov! Taki so domovi naših veljakov in duševnih prvakov! Kakor poje Gregorčič:

„Od tam nam misleci globoki,
od tam klicarji k nebu nam,
od tam nam pesniki-proroki,
za dom borilci vsi od tam!“

Prešernov rojstni dom, Jenkov, Levstikov, Jurčičev, Gregorčičev, vsi ti so še ponosne kmetiške hiše v primeri z Aškerčevim prvotnim domovjem. In kakor je izginila s površja Stritarjeva rojstna hiša in stoji sedaj na nje mestu staja, tako se utegne zgoditi z Aškerčevim domom, da čez nekaj let o njem ne bo drugega sledu, ko kup kamenja in ometa. Kje je kdo, ki hoče to kočo, pod čije streho se je rodil pesnik „Stare pravde“, rešiti razsula?

Inako mi je bilo pri srcu, ko sem se poslavljal od te revščine in zapuščenosti, iz katere je izšel in zrastel mož tolikega duševnega bogastva in take pesniške tvornosti, kakor je bil Gorazd.

Menil sem, da pojdeva po levem bregu Savinje, dokler ne prideva do čolna, ki bi naju prenesel na drugo stran; a Miha ni hotel, češ, da čolnom na Savinji ne zaupa. Zato sva šla nazaj po

novem mostu — stari leseni kriti most pelje malo više prek Savinje v Sv. Marjeto — in kmalu sva korakala po gladki cesti proti Zidanemu mostu. Kako skrbno se je Miha izogibal drobnemu ostremu pesku, ki je ž njim cesta mestoma posuta, češ: „Te podplate, ki jih imam na sebi, je še Anton kupil in mi jih poslal iz Ljubljane. Posihmal ne bom imel nikogar, ki bi mi jih kupoval.“

Cesta prihaja izvožena in prašna, znak, da se bližava prometnemu kraju. Poldrugo uro sva hodila, da sva prišla do prvih hiš Zidanega mostu. Vas to ni, ampak le vrsta hiš doli ob cesti in na oni strani gori na rebri Majland, naselbina tovarniških in železniških delavcev in uslužbencev. — Lična hišica nad cesto, ena izmed prvih od celjske strani, je last brata Janeza. Vse na njem spominja na rajnega Antona: ostri obraz brez brade, visoko čelo, nasršene obrvi, pokončni lasje, kretnje, govorica — pravi Aškerc, kakor je bil na vnanje.

Tako sem končal svoj nedeljski izlet . . .

* * *

Kmalu mine trideset let, odkar sem se kot prvošolček prvič vozil po tej progi v Ljubljano. Živo se spominjam, kak vtisk je tistikrat napravila name ta postaja in še posebe „zidani most“, ki pelje prek Savinje. Takrat pač še nisem sanjal o slovenskem pesniku, ki je tu v bližini doma, še manj pa, da bo naju tok časa seznanil in osebno toliko zbližal, da mu bom kedaj pisal spominski list o njegovem rojstnem kraju.

Tako se v življenju nizajo dogodki, doživljaji in spomini, ki imajo za nas tem višjo vrednost, s čim pomembnejšim in znamenitejšim človekom nas vežejo.

